

Radlak, Bronisław

"Ideologia i polityka PPS-Lewicy w latach 1907-1914", Janina Kasprzakowa, Warszawa 1965 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 57/3, 481-486

1966

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

woryginale. Dalej skracanie tytułów, lub opuszczanie ich części środkowej bez trzykropka, niejednorodność transkrypcji z języków obcych, np. rosyjskiego, liczne omyłki korektorskie, nawet dotyczące cyfr (numery tomów czasopism). Nadto w indeksie nazwisk brak niekiedy imion lub inicjałów, a przede wszystkim — brak wszelkiej konsekwencji w podawaniu imion cudzoziemskich (np. raz „Sergiusz”, raz „Sergiej”). Szkoda wreszcie, że do tekstu nie dołączono erraty, która sprostowałaby chociaż omyłki w imionach własnych i w cyfrach²⁸.

Oczywiście, wszystkie te zastrzeżenia i życzenia nie zmieniają faktu, iż otrzymaliśmy dzieło kapitalne, jakiego historia polskiego rewolucyjnego ruchu robotniczego żadnego jego okresu chyba jeszcze nie miała. Dzieło, bez którego żaden z badaczy lat 1880—1886 lub problematyki ruchu socjalistycznego już się nie obejdzie²⁹.

Jan Kancewicz

Janina Kasprzakowa, *Ideologia i polityka PPS-Lewicy w latach 1907—1914*, Książka i Wiedza, Warszawa 1965, s. 321.

Rozpoczęte po 1956 r. badania nad genezą i historią PPS-Lewicy, jednej z poprzedniczek Komunistycznej Partii Polski, przyniosły w ostatnich latach znaczne efekty; obok artykułów, wydawnictw źródłowych i prac popularyzacyjnych ukazało się kilka poważnych monografii¹. Opublikowana ostatnio książka J. Kasprzakowej zamyka pierwszy etap prac badawczych w tej dziedzinie, dotyczy bowiem tego okresu dziejów partii, który nie znalazł pełnego odbicia w dotychczasowych pracach.

Dużą trudność w szczegółowym i możliwie pełnym przedstawieniu zagadnień praktycznej działalności partii, której autorka poświęca szczególną uwagę, sprawia brak archiwaliów własnych PPS-Lewicy. Z konieczności więc praca oparta została na prasie i innych drukach partyjnych, a także źródłach pamiętnikarskich i ankietowych. Dodatkowa trudność wypływa z faktu, że w literaturze historycznej brak jest właściwie, poza nielicznymi przyczynkami, opracowań na temat innych partii robotniczych w Królestwie w latach 1907—1914, brak też opracowań zagadnień ekonomicznych i społecznych w tymże okresie².

Praca Kasprzakowej składa się z 3 chronologicznie uszeregowanych rozdziałów. Pierwsza część rozdz. I omawia zwięźle genezę i powstanie PPS-Lewicy, obszerniej natomiast zasięg wpływów partii w początkowym okresie. Dalsze części tegoż rozdziału dotyczą kształtowania się założeń programowych nowo powstałej partii, związanego z przygotowaniem i obradami X (I) zjazdu PPS-Lewicy na przełomie 1907/1908 r. Następne 2 obszernie rozdziały omawiają kolejno działalność i ideologię partii w latach 1908—1910 i 1911—1914 (do wybuchu wojny).

Zarówno cezury krańcowe pracy, jak i cezura wewnętrzna 1910 r. odpowiadają

²⁸ Można byłoby wówczas poprawić co najmniej „Варинский” (ze s. 725, przypis 66) na Барынский, „Hiszper” (ze s. 745, przypis 8) na Hipszer, a „Т. Лурье” (ze s. 564, przypis 11) na Г. Лурье, „Сиремский” (ze s. 762) на Свремский, „И. Леикане” (na s. 764) на В. Лейкина, „Niepodległość” t. XV (na s. 768, przypis 19) na t. XVI; omyłkę na s. 769 wiersz przypis 8 od dołu; na s. 770, wiersz 2—1 od dołu; „Имин” i „Лянгов” (s. 771, wiersz 11) на Имвин i Ланговой. Mylnie są niektóre numery stronice podane w Indeksie, np. przy Kowalski F. brak s. 317, a przy — L. Krzywicki zamiast s. 214 winno być s. 215.

²⁹ Tylko czy trzeba było wydawać pracę tę tak luksusowo, ale zarazem drogo (90 zł)?

¹ A. Zarnowska, *Geneza rozłamu w Polskiej Partii Socjalistycznej 1904—1906*, Warszawa 1965; W. L. Karwacki, *Łódzka organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej-Lewicy 1906—1918*, Łódź 1964; F. Tych, *PPS-Lewica w latach wojny 1914—1918*, Warszawa 1960.

² Tylko częściowo wypełnia tę lukę książka I. Orzechowskiego i A. Kochańskiego, *Zarys dziejów ruchu zawodowego w Królestwie Polskim (1905—1918)*, Warszawa 1964.

ogólnie przyjętym kryteriom periodyzacyjnym. Wątpliwości budzić może umiejscowienie w rozdz. I (a nie w rozdz. II) problematyki związanej z przebiegiem X zjazdu. Wytyczne tego zjazdu określały bowiem oblicze ideowe i działalność partii w okresie do 1910 r. włącznie. Sama autorka we wstępie słusznie charakteryzuje 2 etapy dziejów partii w omawianym okresie: pierwszy w latach 1907—1910 i drugi w latach 1911—1914. „W obu odmiennie — stwierdza autorka — kształtowały się wpływy organizacyjne i taktyka rewolucyjnych partii ruchu robotniczego, a wśród nich zwłaszcza PPS-Lewicy. W jej działalności w pierwszym okresie słaby był nurt życia organizacyjnego, dominowały dociekania i uogólnienia ideologiczno-programowe, absorbujące głównie ideologów-przywódców partii i dość wąską grupę aktywu; w drugim zamknął się w zasadzie etap dyskusji programowych, ożywił nurt organizacyjnej, politycznej i ekonomicznej działalności, a na czoło wysunęły się problemy taktyki” (s. 6).

Do poważnych osiągnięć autorki zaliczyć należy zrekonstruowanie zasięgu i kierunków rozwoju organizacyjnego PPS-Lewicy. W latach 1907—1910 nastąpił gwałtowny spadek liczebności partii, zahamowany dopiero w końcowym okresie (s. 66—86), w latach 1911—1914 na fali ożywienia różnych form ruchu robotniczego następuje stopniowa odbudowa organizacji partyjnych i wzrost oddziaływania partii (s. 137—161).

Istotnym pozytywem pracy jest także wydobycie wielu nazwisk działaczy PPS-Lewicy. Poznanie miejsca i roli zarówno działaczy centralnych, jak i terenowych, znakomicie ułatwiają odpowiednie tabele (s. 84—86, 88—89, 154—155, 159—160).

Zajmijmy się obecnie niektórymi węzłowymi zagadnieniami ideologii i działalności PPS-Lewicy i sposobem ich przedstawienia w recenzowanej pracy. Na czoło wysuwa się program partii w kwestii polskiej.

Omawiając dyskusję programową poprzedzającą X zjazd PPS-Lewicy, następnie obrady i uchwały tego zjazdu (s. 32—65), autorka szeroko i precyzyjnie analizuje przede wszystkim ewolucję i rewizję stanowiska partii w kwestii narodowej. Rewizja ta polegała na usunięciu z programu maksimum, określającego cele rewolucji socjalistycznej, postulatu niepodległości Polski, przy pozostawieniu w programie minimum (etap rewolucji burżuazyjno-demokratycznej w Rosji) hasła szerokiej autonomii Królestwa Polskiego (z sejmem w Warszawie), zbliżonego do analogicznych sformułowań VIII zjazdu przedrozłamowej PPS z 1906 r. Autorka oceniając z tego punktu widzenia uchwały X zjazdu słusznie stwierdza, że oznaczały one w praktyce „obniżenie ideologiczno-teoretycznego znaczenia programu i zmniejszenie jego polityczno-mobilizującej roli” (s. 60).

Usunięcie hasła niepodległości Polski, motywowane głównie jego nierealnością w ówczesnych warunkach politycznych, nie oznaczało jednak całkowitej rezygnacji partii z podjęcia analogicznego, maksymalnego programu w kwestii polskiej w przyszłości, w sprzyjających warunkach. Sugerowała to niedwuznacznie rezolucja X zjazdu.

Na pewno rację ma autorka, kiedy stwierdza w zakończeniu, że PPS-Lewica spośród wszystkich partii robotniczych w Królestwie była „najbliższą leninowskiego pojmowania hasła walki o samookreślenie narodowe” (s. 244—245). Odnosi się jednak wrażenie, że teza ta nie została dostatecznie udokumentowana w toku pracy. Po omówieniu uchwał X zjazdu kwestia narodowa umyka jakby z pola widzenia autorki. Lakonicznie i marginesowo potraktowana została sprawa różnych wystąpień partii w obronie swobód narodowych, znajdująca bardzo często wyraz na łamach prasy partyjnej, w wielu odezwach itd. Nawet doniosła sprawa walki partii socjalistycznych, w szczególności PPS-Lewicy, przeciwko oderwaniu Chełmszczyzny została omówiona zbyt lakonicznie (s. 222—223). W ten sposób nie wydo-

byto w pełni charakterystycznej dla PPS-Lewicy dużej wrażliwości na wszelkie przejawy ucisku narodowego.

Blіszej analizy wymaga sprawa tendencji o charakterze reformistycznym, które ujawniły się w partii w latach reakcji porewolucyjnej. Tendencje te znalazły odzwierciedlenie m.in. w rezolucji X zjazdu w sprawach taktyki, wychodzącej z założenia, że upadek absolutyzmu carskiego w Rosji nastąpić może albo na skutek rewolucyjnych ataków proletariatu i jego sojuszników, albo też na drodze reform i ustępstw rządu i klas posiadających, wymuszonych przez siły rewolucyjne. Logicznym wnioskiem był defensywny stosunek do rozbudowy nielegalnej działalności partyjnej, położenie wyłącznego nacisku na różnych formach działalności legalnej. Stąd też nie można zgodzić się z twierdzeniem autorki, że równocześnie zalecano walkę o zachowanie i umocnienie pozycji w ramach nielegalnej organizacji (s. 53), sugestii takiej nie znaleźliśmy bowiem nie tylko w omawianej rezolucji, ale i w pozostałych materiałach zjazdu³.

Z podstawowym założeniem o możliwości drogi reformistycznej łączył się również stosunek do III Dumy Państwowej. Mimo stwierdzenia, że przeważają w Dumie żywioły wsteczne, rezolucja X Zjazdu wskazuje na tę instytucję, w odróżnieniu od SDKPiL, jako na „ognisko jawnego i ześrodkowanego życia politycznego”, które przyczynić się może do postępowych przeobrażeń państwa. Autorka omawia tę rezolucję w oderwaniu (s. 54), nie wskazując na organiczny jej związek z generalnymi założeniami taktyki.

Nastroje likwidatorskie w stosunku do nielegalnej organizacji partyjnej pełniejszy wyraz znalazły na konferencji partyjnej w lutym 1909 r. Postanowiono wówczas głównym instrumentem działalności PPS-Lewicy uczynić prasę i organizacje legalne. W myśl tych koncepcji organizacje partyjne spełniać miały jedynie rolę pomocniczą. Pierwszego kroku na drodze do przezwyciężenia tendencji likwidatorskich w łonie kierownictwa PPS-Lewicy dokonała konferencja Oddziału Zagranicznego partii w grudniu 1909 r., definitywne potępienie ich znalazło swój wyraz w uchwałach konferencji krajowej w październiku 1910 r.

Autorka omawiając wspomniane wyżej postanowienia konferencji lutowej 1909 r. stwierdza, że „myśl ta zrodziła się w końcu 1908 r.” (s. 119), nie dostrzega więc faktu, że była to w istocie rzeczy kontynuacja w rozwiniętej i skonkretyzowanej formie odpowiednich postanowień X Zjazdu. Z potraktowania w izolacji uchwał konferencji lutowej rodzi się nieściśle uogólnienie o „krótkotrwałych nastrojach likwidatorskich, reprezentowanych zwłaszcza przez niektórych uczestników ogólnokrajowej konferencji w lutym 1909 r.” (s. 166). Bądź co bądź nastroje te dominowały w kierownictwie i w znacznej części organizacji partyjnych w ciągu ok. 2 lat.

Inna sprawa, że nastroje te nie były powszechne. PPS-Lewica w porównaniu np. z SDKPiL była partią mniej jednolitą, ścierały się w niej różne, nieraz sprzeczne tendencje. Różnice stanowisk w kwestii narodowej autorka dość wyraźnie uwypukliła. W sprawie tendencji likwidatorskich jednak nie wskazała na bardzo przecież istotne zjawiska przeciwstawne w niektórych organizacjach terenowych. Np. w 1908 r. kierownictwo organizacji łódzkiej prowadziło ostrą walkę o zachowanie i umocnienie roli nielegalnych komórek partyjnych⁴.

Również w późniejszym okresie wymienić można w działalności PPS-Lewicy pewne przejawy niezgodne z zasadami taktyki rewolucyjnej, które nie posiadały już jednak tego ciężaru gatunkowego w całokształcie działalności tej partii w porównaniu z okresem poprzednim. Autorka omawia m.in. treść i sposób przepro-

³ Por. *PPS-Lewica 1906—1918. Materiały i dokumenty t. I, 1906—1910*, Warszawa 1961, s. 383—408.

⁴ Por. W. L. Karwacki, op. cit., s. 171.

wadzenia przez partię kampanii wyborczej do IV Dumy w 1912 r. (s. 178), kampanię o wolność koalicji (s. 217—218).

Kampania o wolność koalicji (strajków, zebrań, związków itp.) w postaci zbierania podpisów pod petycją skierowaną do Dumy zapoczątkowana została, jak wiadomo, w 1910 r. przez mieńszewików i wkrótce podjęła ją również PPS-Lewica. Akcja ta, w związku z jej wymową polityczną, polegającą na podtrzymywaniu iluzji w stosunku do caratu i jego instytucji, spotkała się z ostrym potępieniem ze strony bolszewików, a w Królestwie — ze strony SDPKiL. Wśród historyków współczesnych ocena kampanii petycyjnej PPS-Lewicy wywołuje pewne kontrowersje⁵.

Kasprzakowa w recenzowanej pracy przychyliła się w gruncie rzeczy do pozytywnej oceny kampanii petycyjnej w realizacji PPS-Lewicy (s. 218), formułowanej wcześniej w tym samym duchu (choć nie w szczegółowej motywacji) przez Karwackiego. Ocena taka musi jednak budzić zastrzeżenia, m.in. dlatego, że akcja petycyjna, również w ujęciu PPS-Lewicy, nie była wiązana z formami walki o obalenie caratu. Autorka błędnie sugeruje takie powiązanie, powołując się na rezolucję XI zjazdu w sprawie kampanii. Poza tym, co wydaje się decydujące (i na co wskazał Kancewicz w recenzji pracy Karwackiego), nie można akcji PPS-Lewicy traktować na żadnym jej etapie w oderwaniu od analogicznej akcji mieńszewików. Chodzi zresztą nie tyle o to, że było to przejawem współpracy z mieńszewikami — nurtem reformistycznym w łonie SDPRR, ile o fakt, że w określonej sytuacji politycznej, wysuwającej w Rosji na plan pierwszy konieczność (i możliwość) rewolucyjnych form walki z caratem, akcja petycyjna kierowana była pod adresem Dumy — instytucji ogólnopaństwowej.

Omawiając przyczyny niezgodnych z założeniami taktyki rewolucyjnej posunięć PPS-Lewicy przed 1910 r. autorka słusznie podkreśla wpływ ciężkiej sytuacji politycznej i ekonomicznej, w jakiej znalazł się proletariat i ruch robotniczy w latach reakcji, co z kolei prowadziło m.in. do zniechęcenia i apatii w masach robotniczych (s. 119). Sytuacja ta wpływała i na działalność PPS-Lewicy, ponieważ — jak stwierdza autorka w zakończeniu — była ona partią ściśle związaną z masowym ruchem robotniczym i wyprzedzającą swoją linię taktyczną z analizy tego ruchu, jego tendencji i możliwości, co w niektórych wypadkach prowadziło do „chwilowych tendencji defensywnych” (s. 245).

To była niewątpliwie podstawowa przyczyna, ale nie można się do niej ograniczyć. Genezę tych zjawisk trzeba widzieć również w braku sprecyzowania podstawowych zasad strategiczno-taktycznych i w niejedności politycznej partii. Nie przypadkowo w wielu omawianych wyżej sprawach zachodziła zbieżność poglądów czółowych działaczy PPS-Lewicy z poglądami mieńszewickimi. Autorka mówi co prawda o zbliżaniu się PPS-Lewicy do poglądów mieńszewickich w dziedzinie stosunku do pracy nielegalnej (s. 245), nie uwzględniając jednak innych analogii, a także inspiracji ideologicznych. Na dowód przytoczyć można sporo przykładów przejmowania koncepcji teoretyków mieńszewickich przez działaczy PPS-Lewicy. Bez uwzględnienia tych elementów nie sposób w ogóle wyjaśnić wielu późniejszych posunięć PPS-Lewicy, jak np. kampanii petycyjnej, akcji wyborczej do IV Dumy i in. Wtedy przecież sytuacja ekonomiczna i polityczna dość radykalnie się zmieniła.

W ewolucji ideowej PPS-Lewicy należy widzieć, podobnie jak i autorka, właśnie granicę 1910 r. Od tego czasu partia w coraz to szerszym zakresie wkracza na pozycje rewolucyjno-socjalistyczne. Rzecz w tym, że autorka w wykładzie swoim

⁵ Por. na ten temat np. F. Tych, op. cit., s. 9; W. L. Karwacki, op. cit., s. 220; J. Kancewicz, recenzja pracy Karwackiego, „Z Pola Walki”, 1965, nr 4, s. 221—222.

zbyttnio absolutyzuje tę granicę i w ten sposób pomniejsza wagę doniosłego procesu, jakim była krystalizacja rewolucyjnej ideologii i praktyki PPS-Lewicy.

Pewne wątpliwości wywołuje też zagadnienie stosunku PPS-Lewicy do ruchu zawodowego i praktyka partii w tej dziedzinie. Autorka traktuje tę problematykę zbyt pobieżnie i nieco jednostronnie.

Niewątpliwie słuszne były założenia PPS-Lewicy, że podstawą rozwoju masowego i zdolnego do działania ruchu zawodowego może być „bezpartyjność” i legalność związków zawodowych, przy zachowaniu ich oblicza klasowego. Ich słuszność udowodniona została w konfrontacji z praktyką SDKPiL w tej dziedzinie, polegającą na tworzeniu ściśle partyjnych, nielegalnych związków. Autorka stwierdza, że PPS-Lewica przestrzegając zasady niezależności, a nawet równorzędności organizacyjnej związków w stosunku do organizacji partyjnej, równocześnie nie rezygnowała z oddziaływania na pracę organizacji zawodowych, zarówno w zakresie inspiracji politycznej, jak i poprzez działalność oświatową (s. 95). W innym miejscu czytamy, że „zasadniczym instrumentem oddziaływania partii na ruch ekonomiczny były ... bezpartyjne legalne związki zawodowe” (s. 211).

Autorka nie konfrontuje tych twierdzeń z praktyczną działalnością partii w ruchu zawodowym. Wydaje się, że na podstawie praktyki wysunąć można hipotezę, że związki zawodowe organizowane przez PPS-Lewicę były w gruncie rzeczy partyjne. Partyjność ich należy rozumieć zarówno w znaczeniu dominujących w nich tendencji politycznych, jak i w sensie podstawowej kadry działaczy i członków partii w tych związkach. Dotyczy to zwłaszcza okresu do 1914 r., później bowiem powstały związki rzeczywiście bezpartyjne, czy też ściślej — międzypartyjne (PPS-Lewicy i SDKPiL, czasem wspólnie z Bundem). Różnice między SDKPiL i PPS-Lewicą w omawianym w pracy okresie polegały więc w istocie na formie realizacji zasady partyjności w ruchu zawodowym, co miało doniosłe znaczenie dla tego ruchu. Przy takim potraktowaniu zagadnienia staje się też bardziej zrozumiała bliskość założeń PPS-Lewicy w tych sprawach z koncepcjami Lenina i bolszewików, którzy mówili przecież w owym czasie o partyjności związków.

Związki zawodowe PPS-Lewicy wniosły wielki wkład do rozwoju walki ekonomicznej proletariatu, choć — z drugiej strony — na ich działalność rzutowały w sensie ujemnym i pewne błędne koncepcje taktyczne PPS-Lewicy. Pomijając strefę praktycznej działalności autorka nie mogła wykazać, że w niektórych wypadkach w okresie reakcji związki te starały się przeciwdziałać strajkom organizowanym przez robotników, wpływając przez to hamująco na rozwój tego ruchu w ogóle, lub też że obawa przed likwidacją związku przez władze powodowała uchylanie się od kierowania strajkami, co w rezultacie obniżało skuteczność tychże strajków⁶. Były to zjawiska sporadyczne, nie przekreślające zasadniczego stosunku partii do walki ekonomicznej i do ruchu strajkowego w szczególności, jednak i o nich należy mówić.

Inne jeszcze zagadnienie uszło z pola widzenia autorki. PPS-Lewica w całym okresie swego istnienia dążyła do rozbudowy legalnych organizacji zawodowych, kulturalno-oświatowych, spółdzielczych i in., do udziału w każdej akcji, która łączyła się z interesami proletariatu. Zmierzała w ten sposób do utworzenia i zachowania na stałe zespołu instrumentów jawnego działania, ogarniającego masy, których nie można było wciągnąć do nielegalnej organizacji partyjnej. W dużej mierze jej się to udało, zwłaszcza w latach ożywienia ruchu robotniczego przed I wojną światową. To właśnie trzeba podkreślić jako zasługę partii. Tymczasem autorka omawiając uchwały XI zjazdu w sprawie legalnej działalności widzi jej znaczenie wyłącznie w aspekcie dalszej rozbudowy organizacji partyjnych (s. 168).

⁶ Por. I. Orzechowski, A. Kochoński, op. cit., s. 211—212.

Ze spraw bardziej szczegółowych autorka niesłusznie utożsamia linię podziału w SDKPiL na „zarządowców” i „rozłamowców” z różnicami wewnątrz tej partii w sprawie ruchu zawodowego i stosunku do PPS-Lewicy, przypisując tym ostatnim stanowisko bardziej pojedyncze (s. 231). „Pismo dyskusyjne” z kwietnia 1913 r., na którym opiera swą tezę, było wprawdzie formalnie organem „rozłamowców”, wydane zostało jednak z inspiracji działaczy, którzy m.in. w omawianych sprawach wyrażali opozycyjne stanowisko wobec poglądów kierownictwa tej frakcji. Zresztą na następnej stronie autorka sama sobie przeczy stwierdzając, że we frakcji „zarządowców” już w 1912 r. dojrzewać zaczęła myśl zjednoczenia z PPS-Lewicą. Dla późniejszego okresu przytoczyć można również wiele innych przykładów współpracy i kontaktów „zarządowców” z PPS-Lewicą na różnych polach, m.in. w sprawie zjednoczenia⁷, przy zastrzegających się równocześnie atakach na PPS-Lewicę ze strony „rozłamowców”.

Książka napisana została językiem poprawnym. Odnotowania wymaga jednak sprawa wykraczająca poza kwestię stylu. Chodzi o znaczenie, jakie nadaje autorka określeniu „obóz rewolucyjny”, czy „partia rewolucyjna”. W rozdz. I (s. 34) określenia tego użyto dwukrotnie dla oznaczenia wszystkich partii socjalistycznych, włącznie z „prawicą PPS”. Mowa jest tam nawet o „nacjonalizmie części polskiego obozu rewolucyjnego”. W ostatnim rozdziale natomiast SDKPiL i PPS-Lewicę nazwano „czołowymi partiami rewolucyjnymi” (s. 138).

Określenia te uznać trzeba co najmniej za nieprecyzyjne. W powojennej historiografii polskiej prawo obywatelstwa zdobyły sobie pojęcia tego rodzaju, jak „partie lewicy socjalistycznej” lub „rewolucyjny odłam socjalizmu polskiego”, w przeciwstawieniu do „prawicy socjalistycznej”, „reformistycznego nurtu socjalizmu” itp. Oczywiście użycie, czy też pominięcie tych określeń nie jest sprawą najważniejszą. Ważniejsze jest, czy odpowiednie określenie PPS-Lewicy nasuwa się z lektury książki, mimo że nie zostało w niej sformułowane. Natomiast określenie prawicy PPS jako części obozu rewolucyjnego zakłada przyjęcie innych kryteriów klasyfikacji, niż dążenie do rewolucji socjalnej, co w książce na temat partii socjalistycznej jest chyba nieuzasadnione.

Książka uzupełniona została aneksami, obejmującymi najważniejsze dokumenty programowe partii⁸ oraz wykazy składów osobowych centralnych i okręgowych jej instancji, wreszcie wykazem źródeł i literatury, skorowidzami nazwisk i miejscowości.

Omówione w recenzji niedociągnięcia i nieścisłości wiążą się w znacznej części z niedostatkiem materiałów źródłowych, po części ze zbyt zarysowym sposobem ujęcia zagadnień. Mimo niedociągnięć autorka przedstawiła prawidłowo generalne linie rozwojowe PPS-Lewicy, jej działalność w wielu dziedzinach, podkreśliła jej poważny wkład w procesie rozwoju polskiego ruchu robotniczego. Książka otwiera możliwości i perspektywy dalszych monograficznych badań różnych aspektów ideologii i działalności tej partii.

Bronisław Radlak

⁷ Por. np. list A. Warskiego do L. Jogichesa-Tyszki z 25 maja 1914 w sprawie nawiązania kontaktu i współpracy z PPS-Lewicą w związku włókniarzy w Łodzi, a następnie na tej podstawie rozmów na temat zjednoczenia obydwu partii. Arch. Mikrof. ZHP, sygn. 28/5.

⁸ Wyrazić należy wątpliwość, czy celowa była w tym wypadku powtórna reedycja. Wszystkie dokumenty programowe wchodzące w skład aneksów zostały bowiem w ostatnich latach opublikowane w dwutomowym, wymienianym już wyżej, wydawnictwie materiałów i dokumentów PPS-Lewicy i to w znacznie wyższym nakładzie niż książka Kasprzakowej.